

**KUR’AN KISSALARININ DİNÎ EDEBİYATA
TESİRİNE BİR ÖRNEK:
DÂSTÂN-I HAZRET-İ İBRAHİM**

Arş. Gör. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU*

ÖZ: “Dâstân-ı Hazret-i İbrahim”, kaynağını Kur’an kıssalarından alan manzum dinî destanlardandır. Bu makalenin amacı, Kur’an kıssalarının dinî edebiyata tesirini ortaya koymak, özellikle peygamber kıssalarının manzum dinî hikâyeler için kaynak teşkil ettiğini belirtmektir. Bu tarz manzum dinî destanlar, İslâmiyet’i halka peygamberler gibi kutlu şahsiyetlerin hayatlarından örnek göstererek anlatmak için ortaya konmuştur.

Bu makalede ayrıca “Dâstân-ı Hazret-i İbrahim”, şekil ve yapı, içerik, işlev, dil ve üslup gibi açılardan değerlendirilmiştir. Bunun için Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunan 06 Mil Yz A 3211 arşiv numarasındaki “Manzûm Hikâyeler Mecmû’ası”nın 24a-33b sayfaları arasında yer alan metin kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’an kıssası, manzum dinî destan, Dâstân-ı Hazret-i İbrahim

**An Example of the Influence of Religious Literature of
Quran Parables: The Dâstân-ı Hazret-i İbrahim**

ABSTRACT: The “Dâstân-ı Hazret-i İbrahim” is one of the verseS in religious stories which gains its source from the Quran .The purpose of this study is to introduce the influence of religious literature of Quran parables, define the sources of verse in religious stories of prophet parables, in focus. This style of verse in religious stories was created for informing and spreading Islam to public by reflecting examples from the lives of sacred figures such as the prophets.

* Balıkesir Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., satileri@hotmail.com.

In this article, Abraham parable in the Quran was investigated and analysed as one of the parables in religious stories. Also the Dâstân-ı Hazret-i İbrahim has been analysed in relation to stylistics, rhetoric, shape and structure, content and function . For this, the text contained between the leaves 24a-33b of “Collection of Verse Stories” located in the archive number 3211 of National Library Manuscripts Collection was taken as the basis of analysis.

Key Words: Quran parables, in verse religious stories, Dâstân-ı Hazret-i İbrahim

GİRİŞ

Türklerin İslâmiyet’i kabulünden sonra, İslâm dininin tesiriyle yeni bir edebiyat sahası oluşmuştur. “Dinî edebiyat” olarak adlandırabileceğimiz bu edebiyat sahasında, İslâm’ın kaide ve öğretileri, kaynağını Kur’an, hadis, tefsir, fıkıh ve kelâmdan alarak, çeşitli edebî eserlere yansımıştır. Agâh Sırrı Levend, “*Ümmet çağındaki Türk edebiyatının en önemli ve en bereketli ürünleri dinî eserlerdir. Bu konuda, sanat heyecanıyla yazılan şiirlerden, birer öğüt olarak kaleme alınan yazılara varıncaya dek, her eser ‘dinî edebiyat’ çerçevesi içine girer*” (1989b: 35) diyerek dinî edebiyatın Türk edebiyatı içerisindeki yerini belirtmiştir.

Dinî edebiyat içerisinde manzum olarak yaratılan dinî hikâyeler önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu hikâyeler, Ali’nin Yusuf Kıssası bir yana bırakılırsa, XIV. yüzyılda kaleme alınmıştır (Levend 1988: 123)¹. Genellikle aruzla ve mesnevî nazım şekliyle meydana getirilmiş manzum dinî destanlar, Müslüman olup İslâm hakkında geniş ve derin bilgisi olmayan Türklere İslâm dinini her yönüyle anlatıp aktarmak için yazılmış didaktik nitelikteki eserler olup, başlangıçta tercüme ve adaptasyon yoluyla yazılmıştır. Bazı dinî destanların yazarları belli olsa da, genellikle bu tarz eserlerin gerçek şairlerini saptamak güçtür. Bir kısım destanlarda şair adı geçmezken, bazı eserler değişik yazmalarda farklı kişiler adına kaydedilmiştir. Bunların da destanları söyleyenler mi, yazıya geçirenler mi, yoksa anlatanlar mı olduğu konusunda belirsizlikler vardır (Özdemir 1975: 125; Çetin 1997: 58). Dinî destanların çoğu Arap kaynaklı olup, Kur’an kıssaları ve hadisler, dervişler arasında yayılan enbiya ve evliya menkıbeleri gibi dinî-ahlakî anlatılardan beslenmişlerdir (Levend 1988:

¹ Bu yazıda bu tür hikâyeler için, yazma ve mecmualarda yer alan bu eserlerin başlıklarında genellikle “dâstân” kullanıldığından, kavram karmaşasına yer vermemek adına “manzum dinî destan” terimi tercih edilmiştir (“destan” terimi için bk. Elçin 1988; Ekici 2002a, 2002b).

122; Çetin 1997: 86). Bunun yanı sıra manzum dinî destanlar, eski Türk kültüründen unsurlar ve fantastik öğeler de içermektedir. Genellikle Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan bu eserler, Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri de barındırmakla birlikte, genel itibariyle sade bir dille yazılmışlardır.

Manzum dinî destanlar, genellikle Hz. Muhammed'in mucizeleri ile İslâm ulularının ve velilerin başlarından geçen olaylar veya kerametlerini içeren ve didaktik nitelikteki metinleri kapsamaktadır. Kesikbaş, Ejderha, Güvercin, Hatun, Geyik, Veysel Karani destanları gibi eserler, manzum dinî destanlara örnek gösterilebilir (Kocatürk 1964: 143-166). Bu tarz hikâyeleri bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren bir çalışma yapılmamakla birlikte, destanları tek tek veya birkaçını ele alıp değerlendiren az da olsa çalışma mevcuttur. Şükrü Elçin'in "Hasanü'l-Şükrî Veysel Karanî Hikâyesi" (1993), "Kirdecî Ali'nin Kesikbaş Destanı" (1995), "Ömeroğlu'nun Hazâ Kitâbu Dâsitân-ı Muhammed'i" (1995) başlıklı yazıları; Nurcan Güder (Öznel)'in "Dâstân-ı İbrâhîm Edhem [Metin-Sözlük-Ekler Dizini]" (1992), Nurettin Albayrak'ın "Dinî Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri [Kaynakları ve Metin Tesis]" (1993), Fatma Güner'in "Vefât-ı Hazret-i Resûl" (1996), S. Sibel Gediklioğlu'nun "Kıssa-i İbrahim Edhem" (1998) başlıklı yüksek lisans tezleri; Namık Aslan'ın "Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)" (2006), Muhammed Kuzubaş'ın "Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Güvercin, Hikâyet-i Geyik)" (2009) başlıklı yazıları; Mustafa Argunşah'ın "Kirdecî Ali, Kesikbaş Destanı" başlıklı kitabı dinî destanlar konusundaki belli başlı çalışmalardır.

Bazı manzum dinî destanlar kaynağını Kur'an kıssalarından almaktadır. Kıssalar, Kur'an-ı Kerim'de bir anlatım türü olup, bu tür, bir "haber" in tahkiye unsurları ile aktarımına dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in önemli bir kısmını oluşturan kıssalarda Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar geçen silsilede peygamberlerin ve bunların yanındaki önemli kişilerin, çeşitli kavim ve milletlerin hayatlarından kısa kesitler, konunun maksadına uygun biçimde temsili olarak aktarılmıştır (Hazer 2007: 205). Kıssalardaki asıl amaç, Allah'ın mesajlarını insanlara somut bir şekilde ulaştırmaktır. Kıssaların bir olay ve haber aktarma özelliğinden dolayı tahkiyevî bir sunumu olmakla birlikte, kıssalar edebî bir tür değildir (Hazer 2007: 206). Ancak Kur'an kıssaları zamanla değişik şekillerde işlenerek edebî tür oluşturmuştur. Tüm peygamberlerin hayat hikâyeleri "kısas-ı enbiya"larda işlendiği gibi, peygamberlerin

hayatları ayrı ayrı değişik eserlerde de ele alınmıştır. Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. Süleyman ve Zülkarneyn Peygamberlerin kıssaları, Türk edebiyatında en fazla işlenen kıssalar olup zaman içerisinde ayrı tür özelliği kazanmışlardır².

Kur'an-ı Kerim'de en çok zikredilen peygamberlerden biri Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim kıssası, çeşitli şekil ve türlerde teşbih ve telmih yoluyla kullanılmakla birlikte, ayrı bir eser olarak da kaleme alınmıştır. 15. yüzyılda Abdülvâsi Çelebi tarafından kaleme alınan "Halilnâme" bunun bir örneği olup, mesnevî nazım şekliyle yazılan bu eserde Hz. İbrahim'in hayatı doğumundan ölümüne kadar anlatılmaktadır (Abik 1987, Gültaş 1996). Ancak Hz. İbrahim'in kıssaları, ayrı ayrı bir şekilde de kaleme alınmış olup, çeşitli yazma ve mecmualarda bulunmaktadır. Özellikle Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban imtihanını konu edinen manzum dinî destanın pek çok nüshası mevcuttur.

Dâstân-ı Hazret-i İbrahim'in kütüphanelerdeki mevcut nüshalarının tamamını kullanmanın teknik olarak neredeyse imkânsız olmasından, kullanmak mümkün olsa bile bu makalenin amacını ve kapsamını aşacağından bu eserin üç nüshası okunmuştur. Bu nüshalar şunlardır: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunan 06 Mil Yz A 9123 arşiv numarasındaki Mecmû'a-i Dâstân'ın 11b- 17a sayfaları arasındaki metin, Taksim Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın T811 DES yer numarasındaki mecmuanın 30a-41a sayfalarındaki metin ve Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunan 06 Mil Yz A 3211 arşiv numarasındaki Manzûm Hikâyeler Mecmû'ası'nın 24a-33b sayfaları arasındaki metin. Dâstân-ı Hazret-i İbrahim'in daha çok içerik ve işlevini esas alan bu makalede, diğerlerine göre daha uzun ve içerik açısından daha ayrıntılı olduğundan dolayı bu üç metin arasından üçüncüsü kullanılmış, tenkitli metin neşri yapılmamıştır.

"Dâstân-ı Hazret-i İbrahim" başlıklı metni şekil ve yapı, içerik, işlev gibi çeşitli açılardan değerlendirmeden önce, Kur'an-ı Kerim'de Hazret-i İbrahim kıssasının nasıl yer aldığına değinmek yerinde olacaktır.

1. KUR'AN'DA HAZRET-İ İBRAHİM KISSASI

Kur'an-ı Kerim kıssaları içerisinde Hazret-i İbrahim üzerine anlatılan kıssalar önemli bir yer tutmaktadır. Hazret-i İbrahim'in adı, Kur'an-ı Kerim'de altmış dokuz ayette ve yirmi beş surede anılmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in 14. suresinin adı da "İbrahim'dir (Türkdoğan

² Bu konuda bk. Türkdoğan 2010.

2010: 88). Kıssalarda Hazret-i İbrahim'e, aklî delillerle Allah'ın varlığını ve birliğini kavraması, putperestlerle mücadele edişi ve ateşe atılışı, oğulları Hazret-i İsmail'in ve Hazret-i İshak'ın doğumları, Hazret-i İsmail'in kurban edilmesi imtihanı, Hacer'in Hicaz'a yerleşmeleri ve zemzem suyunu bulmaları, İsmail ile birlikte Kâ'be'yi inşa etmesi ve Lut kavminin helak edilmesi gibi olaylara da yer verilmektedir (Hazer 2007: 210; Türkdoğan 2010: 88). Kıssalarda anlatıldığı şekliyle Hazret-i İbrahim'in hayatı ve başından geçen önemli olaylar, Türk edebiyatında pek çok vesileyle kullanılmış, Hazret-i İbrahim kıssalarına telmih ve teşbihte bulunulmuştur. Bu telmih ve teşbihler özellikle Hazret-i İbrahim'in, erkek çocuklarını öldürten Nemrud'un zulmünden kaçırılıp mağarada büyütülmesi, kendi aklıyla Allah'ı bulması, putları kırması, Nemrud tarafından ateşe atılması ve ateşin onun için gül bahçesine dönüşmesi, cömertliği, misafirperverliği ve sofrasının bereketi, oğlu Hazret-i İsmail'i kurban etmekle emredilişi ve baba-oğlun bu vesileyle imtihan edilmeleri, baba-oğlun Kâbe'yi imar etmeleri, "Halilullah" oluşu gibi hususlarda (Türkdoğan 2010: 88) yoğunlaşmıştır.

Kur'an'da yer alan Hazret-i İbrahim kıssalarından Hazret-i İsmail'in kurban edilmesi imtihanı, manzum dinî destanlar içerisinde sıklıkla işlenen konulardan olmuştur. Çalışmamızda, adı geçen bu kıssanın manzum dinî destan olarak işlenişi konu edildiğinden, bu kısımda yalnızca Hazret-i İsmail'in kurban edilmesi imtihanının Kur'an'da nasıl yer aldığı üzerinde durulacaktır. Hazret-i İbrahim üzerine diğer kıssaların manzum dinî destan olarak işlenip işlenmediği konusunda da tespit edebildiğimiz kadarıyla elimizde herhangi bir metin veya bilgi yoktur.

Kur'an-ı Kerim'de Hazret-i İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmesi kıssası Sâffât suresinde şu şekilde geçmektedir:

"İbrahim şöyle dedi: 'Ben Rabbime (onun emrettiği yere) gideceğim. O bana yol gösterecektir.' 'Ey rabbim! Bana Salihlerden olacak bir oğul bağışla.' Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik. Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, 'Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?' dedi. O da, 'Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın' dedi. Nihayet her ikisi de Allah'ın emrine boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: 'Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır.' Biz,

(İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık. Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık. İbrahim'e selam olsun. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o mü'min kullarımızdandı” (Sâffât, 98-111 ayetler).

Kur'an'daki bu kıssa, diğer kıssalarda olduğu gibi bir olayın aktarımı olup edebî olmaktan uzaktır. Zaten Kur'an kıssalarının edebî olmak gibi bir amacı da yoktur. Kur'an kıssalarındaki olaylar, kaynağın ilâhî olmasından dolayı gerçektir ve bu gerçeklik, okuyucuya veya dinleyiciye zevk alsın diye değil, ibret olsun diye aktarılır. Aynı olayların Kur'an'ın değişik yerlerinde defalarca tekrar edilmesi de kıssaların bu ibret verme maksadından dolayıdır (Bu konuda bk. Hazer 2007: 207). İşte Kur'an'da Hazret-i İbrahim'in Allah'ın emri üzerine Hazret-i İsmail'i kurban etme hadisesi üzerine yer alan kıssa, yalnızca bahsi geçen olayın aktarımından ibarettir. Bu aktarım, açık ve net olup, Allah ile Hazret-i İbrahim'in, Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in diyaloglarını içermektedir, bunun dışında kıssada edebî eserlerde görülen bir ayrıntı ve tasvire yer verilmemektedir. Bu kıssanın aktarımındaki maksat, her ne şekilde olursa olsun Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesi gerektiğidir. Nitekim Allah, bu kıssa örneğinde olduğu gibi yapılanın karşılığını verecektir.

2. DÂSTÂN-I HAZRET-İ İBRAHİM

Kur'an kıssaları, bir edebî eser sayılmamakla birlikte, bazı edebî eserlerin oluşmasına kaynak teşkil etmiştir. Ancak, edebî eserlere kaynak oluşturan Kur'an kıssaları, edebî eserin sadece çekirdek yapısını oluşturmaktadır. Kıssalarda yer alan olayların dışındaki ayrıntılar ise, Kur'an kıssalarının zamanla çeşitli şekillerde yorumlanıp detaylandırıldığı bazı eserlerde yer almaktadır. Bu eserler, hadislerin ve Tevrat'tan kaynaklanan birtakım rivayetlerin de etkisiyle oluşturulan tefsir ve tarih kitaplarıdır. Bu tarz kitaplarda Kur'an kıssalarındaki çekirdek olay, “İsrailiyat” adı verilen vaka, şahıs, zaman ve mekân gibi unsurlarla detaylandırılmıştır (Hazer 2007: 208; Türkdoğan 2010: 90). Kur'an kıssalarındaki temel olayı eserlerine konu edinen şair ve yazarlar, Kur'an kıssaları ile birlikte, hadis, tefsir ve tarih kitaplarındaki rivayet ve yorumlardan da faydalanmışlardır.

Kur'an'da yer alan Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban imtihanı olayını anlatan kıssa da zamanla bu tarz hadis, tefsir ve tarih kitaplarındaki rivayet ve yorumlarla zenginleştirilmiş, kıssadaki asıl olay ile birlikte bu ayrıntılar, Hz. İbrahim üzerine yazılan edebî eserlere yansımıştır. Örneğin, M. Asım Köksal'ın *Peygamberler Tarihi* isimli kitabında (1992) bahsi geçen Hazret-i İbrahim kıssası, çeşitli hadis, tefsir,

peygamberler tarihi ve kıssaları üzerine yazılan kitaplardaki ayrıntılarla zenginleştirilerek aktarılmıştır. M. Asım Köksal, Kur'an'da geçen Hazret-i İbrahim kıssasını, Hâkim'e ait Müstedrek ve Buhari'ye ait Sahih olarak bilinen hadis kitapları, Zemahşerî'nin El-Keşşaf olarak bilinen tefsir kitabı, Taberî'nin (Tarih-i Taberî), İbnü'l-Esîr'in (El-Kâmil fi't-Târîh) ve İbnü'l-Kesîr'in (El-Bidâye ve'n-Nihâye) tarih kitaplarındaki ayrıntılarla zenginleştirmiştir. M. Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihi'ndeki bu kısım (Köksal 1992: 186-191), manzum dinî destan olarak işlenen Dâstân-ı Hazret-i İbrahim'deki olay ve ayrıntılarla örtüşmektedir.

Manzum dinî destanların müellifleri, hikâye vaka ve örgüsünü Kur'an kıssalarından alarak nazma dökmüşler ve Kur'an kıssalarına edebî bir vasıf yüklemişlerdir. Kur'an kıssalarından Hazret-i İbrahim kıssası da, daha önce de belirtildiği üzere Türk edebiyatında manzum dinî destanlara konu olmuştur. Bu destan, kütüphane ve koleksiyonlardaki çeşitli yazma ve mecmualarda genellikle Dâstân-ı İbrahim veya Dâstân-ı İsmail başlıkları ile yer almaktadır. Makalede ele alınan nüsha, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunan 06 Mil Yz A 3211 arşiv numarasındaki Manzûm Hikâyeler Mecmû'âsı'nın 24a-33b sayfaları arasında yer almaktadır ve "Hazâ Dâstân-ı Halîlullah ve İsmail Nebîullah" başlığını taşımaktadır. Bu nüshada şair adı geçmemekle birlikte, Cahit Öztelli, bu eseri yazan şair için "Konyalı Ali" ismini vermiştir (Öztelli 1976: 349). Ancak, "Dâstân-ı Hazret-i İbrahim"ın şairi konusunda kesin bir şey söylenemez. Bu durum, manzum dinî destanların gerçek şairlerinin saptanmasının zorluğundan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu eserler, değişik yazmalarda farklı kişiler adına kaydedilmiştir. Bu kişilerin ise bu eserlerin müellifleri mi, eserlerin okunduğu ortamdaki okuyucular mı, yoksa bunları yazıya aktaranlar mı olduğu belirsizdir (Özdemir 1975: 125). Manzum dinî destanların şairleri kesin olarak bilinmese de, bu eserler, devrin Müslüman misyonerleri olarak bilinen fakih, şeyyad, meddah gibi şahsiyetler tarafından yaratılmıştır (Kocatürk 1964: 143). Bu şahsiyetlerin eserlerini meydana getirirken amaçları bir sanat eseri ortaya koymak değil, İslâm'ı halka İslâm büyüklerinin hayat hikâyeleri ile etkileyici bir şekilde aktarmak, bu eserler vasıtasıyla örnek hayatlar sunmaktır. Bu nedenle pek çok vezin ve kafiye kusurları bulunan bu eserlerde asıl olan eserin içeriği ve özüdür. İlk yazıldığında şairlerin mahlası olsun veya olmasın, zamanla bu eserler gelenek içerisinde aktarılırken çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler, mahlasın değişmesi veya unutulması, bazı beyit veya mısraların değişmesi veya çıkarılması, istinsah edildiği döneme veya istinsah eden kişiye göre

birtakım dil ve üslup değişiklikleri vb.dir. Bu nedenle bu tarz eserlerin nüshalarının hiçbirisi içerik olarak aynı olmakla birlikte, şekil, dil ve üslup açısından aynı değildir. Bu nedenle bu tarz eserleri değerlendirirken, bireysel eserler olarak değil, halka mal olmuş anonim eserler olarak ele alıp değerlendirmekte fayda vardır.

2.1. Şekil ve Yapı

Manzum dinî destanlar, genellikle mesnevi nazım şekliyle tertip edilmekle birlikte dörtlükler hâlinde yazılanları da vardır. Destanların hacmi, buldukları yazma ve mecmualardaki nüshalarına göre değişmektedir. Makalede ele alınan “Dâstân-ı Hazret-i İbrahim”, mesnevi nazım şekliyle tertip edilmiştir. Beyit sayısı 190’dır. Aruzun “Fâilâtün Fâilâtün Fâilün” kalıbı kullanılmıştır. Ancak destan boyunca veznin kullanımı zayıf ve kusurludur. Vezin, bu tarz mesnevilerde âdet olduğu üzere, mesnevinin bitiş bölümünde belirtilmiştir: “Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilât/ Mustafa’nın ruhuna vir salavât”. Mesnevinin 172. beyitinden sonra 7 de dörtlük yer almaktadır. 8’li hece ölçüsüyle ve “aaab” kafiye şemasıyla tertip edilen dörtlükler, “mı ki anacüğüm” ayaklı olup, Hazret-i İsmail’in annesi Hacer’e içten yakarışını içermektedir.

Klasik mesneviler, belli bölümlerden oluşmaktadır. “Konunun işlendiği bölüm”den önce bir “giriş” bölümü vardır. Giriş bölümü, mesnevide anlatılan konu ile alâkası olmayan kısımlardan oluşmaktadır. Bu kısımlar, Besmele, Tahmid, Tevhîd, Münâcât, Na’t, Mi’râc, Mu’cizât, Din ulularına övgü, Şâirlere övgü, Padişah için övgü, Devlet büyüğü için övgü ve Sebeb-i te’lif kısımlarıdır. Bundan sonra konunun işlendiği bölüm ve ardından Bitiş bölümü yer almaktadır (Kartal 2013: 96-168). Bu mesnevi kısa bir mesnevi olduğu için, klasik mesnevilerdeki bu bölümler yoktur. Ancak, bu bölümlerle benzer işlevlere sahip beyitler mevcuttur. Bu beyitler ise, manzum dinî destanlarda genellikle birbirine benzer şekilde tekrar edilen kalıp ifadelerle sahip beyitlerdir.

Dâstân-ı Hazret-i İbrahim’de de Besmele, na’t, sebeb-i te’lif ve hâtıme bölümlerinin işlevlerini karşılayan beyitler bulunmaktadır.

Besmele, Arapçası ile değil, Türkçe anlamı ile ilk beyitte yer almıştır:

*Allah deyüben söz idelüm
Allah adın kamu düpdüz idelüm*

Daha sonra üçüncü beyitte Hazret-i Peygamber övülerek na’t yapılmıştır:

*Bir salavât virelüm peygambere
Din direği ol Muhammed servere*

Sebeb-i te'lif ise ikinci, dördüncü ve beşinci beyitte yer almaktadır:

*Bir hikâyet söyleyelüm diñleyesin
'Âkıl isen ma'nasın añlayasın"*

*"Dahı sonra bu sözü söyleyelüm
Gün gibi anı 'ayân eyleyelüm"*

*"İsmâ'il ile Halîl ahvâlini
Şerh iden dinlerseñ sen anı*

Mesnevinin en hacimli kısmı, asıl hikâyenin anlatıldığı bölümdür. Hzç İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme imtihanının anlatıldığı asıl hikâye bölümünden sonra ise, bitiş bölümü yer almıştır. Bu kısım, aşağıdaki gibi Hz. Muhammet Mustafa'ya salavat ve duayı içermektedir:

*Tâ ki bunda hatm olsun bu kelâm
Vir salâvât Mustafâ'ya vesselâm*

*Okuyanı dinleyeni yazanı
Rahmetiñle yarlıgagıl yâ ganî*

*Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Mustafâ'nıñ ruhuna vir salavât*

*Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşkıla derdile idüñ es-salât*

2.2. İçerik

Dâstân-ı Hazret-i İbrahim'de olaylar şöyle geçmektedir:

Halil'in (Hazret-i İbrahim) malı çok olmasına rağmen hiç evladı yoktur. Allah'a kendisine bir oğul vermesi için yalvarır. Bunun için sevdiği bir şeyi kurban edeceğine dair söz verir. Allah da ona İsmail'i oğul olarak verir. Babası ile annesi, çocuklarını öyle severler ki, Allah'a verdikleri sözü unuturlar. Bir gece Halil uykusunda bir rüya görür. Rüyasında Allah, ona verdiği sözü hatırlatır. Halil uyandıktan sonra kurban için yüz koç keser. Tekrar yattığında yine rüyasında Allah sevdiğini niçin kurban etmediğini sorar. Bunun üzerine Halil yüz sığır kurban eder. Ertesi gün rüyasında yine aynı şeyi görünce bu sefer yüz deve kurban eder. Başka bir gün rüyasında Allah, dost yoluna sevdiğini terk etmesi gerektiğini söyler. Uyandıığında yüz kölesini azat eder ve

sözünü yerine getirdiğini düşünür. O gece uyuduğunda rüyasında asıl sevdiğinin İsmail olduğu ve onu kurban etmesi istenir. Uyandığında Halil, İsmail'i Kâbe tarafında bir düğüne götürceğini söyleyerek Hacer'den oğlunu hazırlamasını ister. Annesi oğlunu göndermek istemese de kocasına karşı gelemez. Halil, İsmail'i alıp götürdüğünde şeytan insan kılığına girerek Hacer'in karşısına çıkar. Ona Halil'in İsmail'i boğazlamaya götürdüğünü söyler. Hacer ağlayarak ağıtlar yakar. Şeytan bu sefer İsmail'in karşısına çıkar. Annesinin ayrılığa dayanamayıp gözlerinin kör olduğunu, babasının da onu düğüne değil kurban etmeye getirdiğini söyler. İsmail, babasına duyduklarını aktarır. Annesinin durumundan dolayı ağlayarak feryat eder. Bu durumda Halil bir müddet tereddüt içinde kalır. Sonra İsmail'e Şeytan'ın nasıl bir varlık olduğunu anlatıp, annesinin gözlerinin kör olmadığını söyler. İsmail, bunları duyunca Şeytan'ın gözüne bir taş atar, Şeytan'ın gözü çıkar. Daha sonra birlikte Arafat'a giderler. Burada Halil, oğluna onu Allah için kurban edeceğini anlatır. Sonra sağ eline bıçağı alarak oğlunun boynuna sürer, ancak bıçak kesmez. Bu kez Halil aynı bıçağı taşa sürer, taş baştanbaşa kesilir. Bıçak dile gelerek, Allah'ın İsmail'in bir kılını kesmemesi için ona emrettiğini söyler. Allah Cebrail'le bir koç göndererek onu kurban etmesini emreder. Cebrail'in getirdiği koç kurban edilir ve İsmail kurtulur.

2.3. İşlev

Manzum dinî destanlar, İslâm dinini ve kültürünü geniş halk kitlelerine tanıtmak, dinî kaideleri İslâm'ın önemli şahsiyetlerinin hayatları dâhilinde örnekleyerek anlatmak amacıyla yazılmış ve bu hikâyeler aracılığıyla insanlara İslâmî yaşam tarzı benimsetilmeye çalışılmıştır.

Manzum dinî destanlardan kaynağını Kur'an kıssasından alanlar, Kur'an'da anlatılan ibretlik hikâyelerin daha geniş kitlelere ulaşması açısından işlevseldir. Destanlarda anlatılan olayın ilâhî bir temele dayanması, anlatılanların gerçek ve tartışılmaz olduğu izlenimini yaratmaktadır. Üstelik bu tarz destanlar, Kur'an kıssasından daha farklı bir tarzda, edebî bir üslupla aktarıldığı için daha etkileyici olmuştur.

Kaynağını Kur'an kıssasından alan Dâstân-ı Hazret-i İbrahim de İslâmî yaşam tarzını halka anlatmak ve telkin etmek maksadıyla yazılmış ve mevlit gibi çeşitli dinî toplantılarda okunmuştur³. Bu destanda Hz. İbrahim, insanlara bir model şahsiyet ve ideal insan tipi olarak

³ Bu konuda bk. Öztürk 2003.

sunulmuştur. Destanda, Allah'ın emirlerine her ne olursa olsun boyun eğmek gerektiği, Hz. İbrahim'in başına gelen kurban imtihanı ve bu imtihanı başarı ile atlatması kıssası ile vurgulanmıştır. Çünkü İslâmî inanişâ göre en büyük sevgi Allah sevgisidir ve evlada olan sevgi bile Allah sevgisini aşmamalıdır. Bu noktada Allah'ın emirlerine karşı gelmemek ve Allah sevgisini en büyük sevgi olarak kabul edip yaşamak gerektiği, söz ile ifade edilmekten ziyade, temsilî bir hikâyeye ile vurgulanmıştır. Hz. İbrahim kıssasının edebî bir üslupla sunulması, içeriğin insan hafızasında daha etkileyici biçimde yer edinmesini sağlamıştır.

Dâstân-ı Hazret-i İbrahim'de ayrıca, İslâm'ın şartlarından kurban kesmenin ne vesile ile ve ne biçimde yapıldığının kökeni açıklanmaktadır. Böylece İslâmî inanişâlara göre Allah'a kurban takdimi konusunda merak edilenler, bu kıssa ve dolayısıyla manzum dinî destan vesilesi ile aydınlatılmaktadır. Hatta günümüzde sözlü gelenekte Hz. İbrahim kıssasında anlatılan olayın tersine gelişmesi durumunda, yani Cebrail'in Allah'ın emri üzerine bir koç getirmemesi ve Hz. İsmail'in kurban edilmesi durumunda, bugün insanların kendi evlatlarını kurban edeceği inanişâ mevcuttur.

Bahsi geçen ana öğretilerin dışında, destanda geçen İblis mevzusu aracılığıyla, İblis'in nasıl bir varlık olduğu ve onun vesveselerine aldanmamak gerektiği de vurgulanarak okuyucu ve dinleyicilere telkinde bulunulmuştur:

*Bu ki İblîs kendi kadrin bilmedi
Hem dahi Âdem'e secde kılmadı*

*Bu ki her kişiyi azdursa gerek
Kendü birle tamuya koysa gerek*

*Sen inanma bu lâînin sözlerin
Kanda görmüş bu ananîñ gözlerin*

*Bir taşıla urdu bu İblîs mabeti
Sürdü cennetten bu âdem atı*

Ayrıca Hz. İsmail, hikâyeye boyunca anne ve babasına olan tavır ve davranışı, babasının sözünü yerine getirip kendi canı söz konusu olsa bile onu kırmaması, annesine karşı olan sonsuz sevgi ve saygısıyla örnek bir insan tipi olarak takdim edilmiştir. Bütün bunlardan dolayı, diğer manzum dinî destanlarda olduğu gibi Dâstân-ı Hazret-i İbrahim, didaktik bir nitelik taşımaktadır.

SONUÇ

Her devir, kendi sosyal şartlarına uygun olarak kendi edebî eserlerini yaratır. Bu edebî eserlerin yaratılmasında diğer toplumlarla olan etkileşimler de önemlidir. Türklerin İslâmiyet’i kabul edişi ile Arap ve Fars toplulukları ile olan etkileşimi iç içedir. Bu etkileşim yaşam tarzına sirayet ettiği gibi edebî eserlerde de kendini göstermiştir. Türklerin Anadolu sahasında özellikle 13. yüzyıldan sonra oluşturulan eserlerinde, gerek biçim gerek içerik açısından İslâmiyet’in dolayısıyla Arap ve Fars edebiyatının etkisi görülmeye başlar. Özellikle 13.-15. yüzyıllarda telif, tercüme ve adaptasyon yoluyla yazılan eserlerde bu tesir açıktır. Bu eserler, henüz Divan edebiyatı ve halk edebiyatı ayrımının oluşmadığı dönemin ürünleridir. Bu nedenle bu dönemin ürünleri her ortamda her kesimden insanın okuyup dinlediği eserlerdir.

Manzum dinî destanlar olarak adlandırılan eserler özellikle 13. yüzyıldan sonra telif, tercüme ve adaptasyon yoluyla yazılmışlardır. Meddah, şeyyad, fakı gibi şahsiyetler tarafından medrese eğitimi görmüş ya da Arapça ve Farsçayı az çok bilen ve bu kültürlerle yabancı olmayan kimseler tarafından yazılan bu eserlerle, İslâm’ı ve İslâm’a uygun yaşam tarzını halka öğretmek ve telkin etmek amaçlanmıştır. Kaynağını Kur’an, hadis ve menkıbelerden alan bu tarz eserler, peygamber, veli gibi örnek insanların hayatlarından kesitler vererek halka ideal insan tiplerini sunmuşlardır.

Manzum dinî destanların önemli bir kısmı, kaynağını Kur’an kıssalarından almıştır. Kıssalarda ibret olarak en öz haliyle anlatılan Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. İbrahim gibi peygamberlerin hayatlarından kesitler, “İsrailiyat” olarak adlandırılan farklı kaynaklardan vaka ve şahıslarla da zenginleştirilerek manzum dinî destanlara konu olmuştur. Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban imtihanı konusunu ele alan manzum dinî destan, kaynağını Kur’an kıssasından almakla birlikte, hadis, tefsir, tarih vb. başka kaynaklarla zenginleşerek 13. yüzyıldan sonra kaleme alınmıştır; ancak tam olarak ne zaman kaleme alındığını tespit etmek mümkün değildir.

Kur’an kıssalarının manzum dinî destanlara sirayet edişi, Türk toplumuna İslâmiyet’i etkileyici bir şekilde anlatıp tanıtmak maksadıyladır. Zira Kur’an kıssalarındaki olaylar gerçek ve ibret vericidir. Bu nedenle bu tarz manzum dinî destanların yazılıp yaygınlaşmasında verilmek istenen mesajın, ideal insan tipi olan peygamberlerin hayatlarından kesitlerle benimsenmesi ve kalıcı olması amaçlanmıştır. Sonuç olarak, Kur’an’ın amaçladığı İslâm öğretilerinin bu

manzum dinî destanlar gibi dinî metinler aracılığıyla Müslüman Türk toplumuna aktarıldığı söylenebilir.

METİN

22b

Hazâ Dâstân-ı Halîlullâh ve İsmâ'îl Nebîullâh⁴

1. Allah deyüben söz idelüm
Allah adın kamu düpdüz idelüm
2. Bir hikâyet söyleyelüm diñleyesin
'Âkıl isen ma'nâsın añlayasın
3. Bir salavât virelüm peygambere
Din direği ol Muhammed servere

23a

4. Dahı soñra bu sözi söyleyelüm
Gün gibi anı 'ayân eyleyelüm
5. İsmâ'îl ile Halîl ahvâlini
Şerh idem diñler iseñ sen anı
6. Anlara Hak ne cefâlar eyledi
Soñra gine lutf u ihsân eyledi
7. Ol Halîl' iñ malı gâyet çok idi
Velâkin oğlu kızı hiç yok idi
8. Şol kim ömrü içinde melûl Halîl
Yalvarırdı Hazrete ol Celîl
9. Bir oğul bağışla lutfiñdan baña
Sevdüğüm kurbân idem ben saña

⁴ Metin, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3211 arşiv numarasında kayıtlı Manzum Hikâyeler Mecmû'ası'nın 22b-32a sayfalarından alınmıştır. Mecmua, suyolu filigranlı kâğıda yazılmış olup, boyutları 175x120-125x85 mm. şeklinde ve 47 varaktır. Her sayfada 11 çift sütun mevcuttur. Metin harekeli nesih yazı ile yazılmıştır.

10. Şol kadar kıldı münâcât Hazret'e
Tâ ki İsmâ'îl'e olunca ata
11. Bir oğul viridi aña Hak sevgili
Sanasın uçmağun ol bülbülü
12. İsmâ'îl virdiler anın adını
Şol şekerden görmediler dadını
13. Şol kadar katı severdi anası
Uyku gelmezdi gözüne yanası
14. Anı fikr iderdi gezip durası
Hem anasınıñ ciğerparası

23b

15. Ata ana aña şöyle tapdılar
Allah ile ahdı kim unutdılar
16. Dimiş idi bir oğul virgil baña
Sevdiğümi kurbân idem ben saña
17. Şol kadar viridi aña mühleti
Gönlünü viridi Halîl aña katı
18. Bir gice kim ol Halîl yatmışıdı
Gaflet uykusu gözün tutmuş idi
19. Düş içinde çağırur Rabbü'l-Celîl
Kanı ol ahdiñ nice oldu yâ Halîl
20. Çünkü benden oğul istemişidiñ
Sevdiğüm kurbân kılam dimişidiñ
21. Ben oğul bağışlayup lutf eyledüm
Yâ Halîl sen dostluğın terk eylediñ
22. Kişi evlâd sevmek lâıyk mıdur
Beni terk itmek saña lâıyk mıdur
23. Bir adamda iki gönül kılmadum
İki şey sevmeğe kail olmadum

24. Her kim evlâdını seve ya malını
Tamu içre bile kendi hâlini
25. Ya beni sev ya anı sev ya Halîl
Uyku içre söyledi aña Halîl
- 24a**
26. Tiz bekleyüp uykudan Halîl baka
Tâ ki yüz koç kurbân aldı cefâ
27. Önce ferah olup yatdı Halîl
İşde imdi ne dedi Rabbü'l-Celîl
28. Dedi ey dost bu mıdur nezirin
Sevdüğün kurbân itmezsin niçün
29. Kalkup ol gün yüz sığır boğazladı
Hak yolına anı kurbân eyledi
30. Ol gice kim gaflete vardı Halîl
Yine bir nidâ itdi Rabbü'l-Celîl
31. Dedi ey dost ahdiñi dutmaz mısın
Sevdüğün terkini virmez misin
32. Kaldı ol Halîl bakdı ibrete
Nitesin bilmedi kaldı hayrete
33. Yüz devesi var idi sevgülü
Kurbân idüp cümlesin kıldı ölü
34. Ey birâder işit imdi sen anı
Kurbân itdi Halîl üç yüz hayvanı
35. Eyitdi Halîl kıldı üç yüz rızkını
Yerine getürdim sözümi
36. Böyle deyüp uykuya vardı Halîl
Bir nidâ itdi yine Rabbü'l-Celîl
- 24b**
37. Dost olan dostuna böyle m'idiser
Dost yoluna sevdüğün terk idiser

38. Uykusından uyanup gör neyledi
İşbu sözlere taaccüp eyledi
39. Yüz kulu var idi gayet şirin
Azâd itdi anları birin birin
40. Eyitdi kurbân eyledim yüz kulu
İşde yerine getürdüm kavli
41. Ol gice Tañrı dedi dinle sözi
Yâ Halîl mashara eylersin bizi
42. İsmâ'îl'dür sevdüğüñ bilmez misin
Bizüm için sen anı virmez misin
43. Ben seniñ sözüñ tutup virdim anı
Sen bana virmeyince dostluk kanı
44. Halîl anda uykudan bekledi
İsmâ'îlim deyüben çok ağladı
45. Ah nideyim ger dir isem anasına
Duymaya kimse bu feryâd yasına
46. Yeğreği oldur bu sözü saklayam
Düğüne okudılar bizi diyem
47. Öyle deyüp İsmâ'îl'i alam gidem
Arafât'a iletüp kurbân idem
- 25a**
48. Anası bilmez anı sanur düğün
Sonra bu dert yüreğe olur düğün
49. İşbu tedbîrleri Halîl fikr eyledi
İsmâ'îl'i Hakk'a kurbân virem dedi
50. Halîl ol dem dedi kim yâ Hâcere
İsmâ'îl'iñ nazlı saçını tara
51. Ala gözlerini anıñ sürmele
Ol mübârek ellerini kınala

52. Çizmesin giydir dahı ayağına
Ol atası yüreğın bağına
53. Hem dahı kaftanların giydüresin
Benimle düğüne gönderesin
54. Kâ'be tarafında vardur bir düğün
Düğüne okudılar bizi bu gün
55. Şöyle kim ol düğün kutlu ola
İsmâ'ıl benimle bile ola
56. Yoldaş olup bu beni şâz eylesün
Hem dahı düğün temâşâ eylesün
57. Anası dedi meded İsmâ'ılım
Gönlümüñ içinde öten bülbülüm
58. İsmâ'ıl benim yüreğim yağıdur
Hem dahı ciğerimiñ bağıdur
- 25b**
59. Bubaya yoldaş olup şâz idicek
Ben kiminle eğlenem ol gidicek
60. İsmâ'ıl gözüm önünde durası
Görmeyince ana gözsiz olası
61. Ata oğul siz gidicek düğüne
Ayruluk odı düşe yüreğime
62. Ben anıñ ayrılığına döyemeyem
Bir dakika görmesem eğlenemeyem
63. Âh nidem illa er sözini tutmalı
Tutmasam tamu dibinde gitmeli
64. Çâre yokdur bu hasreti çekmek gerek
Er ne dirse sözünü tutmak gerek
65. Böyle deyüp İsmâ'ıl'ın saçını
Tarayup boynına bend itdi anı

66. Turu gelüp hoş sığadı kolların
Kınaladı İsmâ'îl'in ellerin
67. Gözlerine sürme çekdi anası
Dedi ananın ciğeri pâresi
68. Çıkarup kaftanların aldı ele
Giyürür bir bir anı İsmâ'îl'e
69. Çizmesini önüne kodı anası
Oğlumı kendi gözinden sakınası

26a

70. İsmâ'îl öpdi ananın elini
Hasretliği bükdi anın bilini
71. Oğlumı kuçdı öpdi gözlerin
Yüzüne sürdi ananın yüzün
72. Dedi ben senden nice ayrılam
Ayruluk derdine nice döyem
73. İşbu resme nice sözler söyledi
Elin aldı Halîl'e ısmarladı
74. İsmâ'îl saña emânet yâ Halîl
Önüne düşüp aña olgıl delîl
75. Döndi oğluna dedi ayrılmagıl
Göz açup hem Halîl'den ayrılmagıl
76. Dertde korsuñ anayı bircüğüm
Cümle ömrüm hâsılı bircüğüm
77. Çünkü böyle girdiler oğul ata
Bakiñ imdi evde olan firkate
78. Anın ardınca taşra çıkar
Yüreğe sanki bir od düşer yakar
79. Yâ Halîl urduñ yüreğe yarayı
Kanda gidersiñ koyup bî-çâreyi

80. Soñ sözüm var söyleyem işidesin
Beni öldürüp de anda gidesin

26b

81. Âhîret evlerine beni göndüresin
Kanda giderseñ anda gidesin

82. İsmâ'îlim girü bile bakmayasın
Hem anası hasretini çekmesin

83. Getdi anlar yalñuz kaldı ana
Deviniben geldi eve yana yana

84. Şeytân ol dem girdi fitne tonına
Ağlayarak geldi Hâcer katına

85. Turdı Hâcer aña ey kişi sen
Hâcetiñ ne ise anı bitürem

86. Dedi geldim ben saña tesellî kılmağa
İsmâ'îliñ hâlin haber virmeğe

87. Ne durarsın kanı nazlı İsmâ'îl
Anı boğazlamağa gitdi Halîl

88. Hâcer eydür hiç ata oğluna kıya mı
Düğüne alup gidüp öldüre mi

89. İblîs eydür aña kim yâ Hâcere
Halîl anı dostuna kurbân ide

90. Hâcer eydür dedi hey gönli kara
Kim ol kim oğlumı kurbân vire

91. İblîs eydür öyle buyurdı Celîl
Anı kurbân itmeğe gitdi Halîl

27a

92. Hâcer ol dem İblîs'i azar eyledi
İllâ sözi yüreğe kâr eyledi

93. Âh nazlı nazlı besledüğüm İsmâ'îl
Âh aceb nider ki seni Halîl

94. Tokuz ay batın içinde seni sakladum
Her gice beşiğini bekledüm
95. Sakınurdum kendü gözümden seni
Firkate düşürdüñ âhir sen beni
96. Ey güzel saçın taradüğüm kuzu
Al kınalı sürmeli ala gözi
97. Ey elde bir tutam gonca gülüm
Ol gönül içinde öten bülbülüm
98. Ey ananın kucağında nazlanan
Tokuz ay batnı içinde gizlenen
99. Ey mübârek ayağına çizme giyen
Anayı öksüz koyup evde yakan
100. Ey güzel kaftanların sırta giyen
Yüreğime dürlü acılar koyan
101. Benim ile bile giden İsmâ'îl
Kanda iletirdi aceb seni Halîl
102. Gitdi İblîs Hâcer ağlar zarı zar
Diñle Şeytân dahı ne fitne kılar
- 27b**
103. Ol lâîn atlandı fitne atına
Şoldem irdi İsmâ'îl katna
104. Dedi İsmâ'îl niye geldiñ bize
Eşidüp İblîs anı geldi söze
105. Dedi kim ey güzel İsmâ'îl ile
Anañ hâlin diyeyim anı diñle
106. Anañ gönderdi beni diñle sözi
Firâkiñden kör olmuş iki gözi
107. İsmâ'îl eydür ey yalancı kişi
Kalkup evden düğüne gitse kişi

108. Anası anıñ için firkat kıla
Düğüne giden kişi erte gele
109. İblîs eydür öyle sanduñ İsmâ'îl
Seni boğazlayısar bugün Halîl
110. Nerede düğün anı sorar mısın
Kaңaru gidersiñiz bilür misin
111. İsmâ'îl dedi kim ol İblîs'e
Tañrı buyrugın sıyan İblîs'e
112. Ben atanıñ yüreğiniñ yağıyam
Hem atanuñ ciğeriniñ bir bağıyam
113. Çünki derdime döyünüp nice kıya
Bubaya ben neyledim beni boğazlaya
- 28a**
114. İblîs eydür öyle buyurdı Celîl
Seni kurbân idiser bugün Halîl
115. Seni düğün var deyüp aldayısar
İletüp anda Hakk'a kurbân viriser
116. İsmâ'îl eydür bubaya yâ Halîl
Dön gidelüm hiç düğün hâcet değıl
117. Diñlemedüñ mi bu kişiden sözi
Görmez olmış dertli ananıñ gözi
118. Oğlunu yavı kılan anacuğum
Ağlayup gözsiz kalan anacuğum
119. Ey aceb yüzüñ görem mi anacuğum
Böyle dedi ağladı yana yana
120. Oğlunuñ firkatini gördi ata
Nitesin bilmedi kaldı hayrete
121. Ne yaman mihnet-i bedbaht olmışam
İki dostuñ arasında kalmışam

122. Bilmezem kankısını terk eylesem
İsmâ'îl'i Hakk'a kurbân mı virsem

123. Âh ne cevap virem anasına
Döymeye taşlar anası yasına

28b

124. İsmâ'îl'i virmesem dost yoluna
Eve iletsem anası sevine

125. İllâ Hakk'ın emrini terk etmeli
Yarın tamu dibinde kalmalı

126. Çâre yoktur İsmâ'îl'den geçem
Uçmağın kapusın evvel ben açam

127. Döndü dedi ol Halîl evlâdına
Şeytân eydürler bu kişi adına

128. Bu ki İblîs kendi kadrin bilmedi
Hem dahı Âdem'e secde kılmadı

129. Bu ki her kişiyi azdursa gerek
Kendüni birle tamuya koysa gerek

130. Sen inanma bu lâîniñ sözlerin
Kanda görmüş bu ananıñ gözlerin

131. Bir taşla urdı bu İblîs mabeti
Sürdü cennetden bu âdem atı

132. Çünkü İsmâ'îl işitdi bu sözi
Bir taş attı İblîs'in çıkdı gözi

133. Saymayuben atasınıñ sözünü
Urdı çıkardı lâîniñ gözünü

134. Halîl eydür İblîs'in çıkdı gözi
Bizim ile kalmadı ayruk sözi

29a

135. Gidelüm tezrek Hak yoluna gerek
Görmeyeni böyle mi gerek

136. Ata oğul İblîs'i kör etdiler
Anı koyup ol aradan gitdiler
137. İsmâ'îl'i aldadup gitdi ata
İrdiler bir gün varup Arafât'a
138. Çünkü bu Arafât'a irdiler
Anda bir halvet yere irdiler
139. Döndi Halîl dir kuzu
Diñle dertli atañdan bu sözi
140. Sıma ataññ sözin yâ İsmâ'îl
Hak için ne iderseñ it kabul
141. Çünkü lâyıık olmışam ben kul Hakk'a
Niderem fânî'i var iken beka
142. İllâ baba sen beni öldüricek
Arafât'da Hakk'a kurbân viricek
143. Nic'ideyin evde hasret çekenî
İsmâ'îlim deyü yola bakanı
144. Ne cevap vireyim ol bî-çâreye
Oğul acısını gören anaya
145. Bir dahı meğer eve varmayasın
Dertli anaññ yüzün görmeyesin
- 29b**
146. Kim nolaydı evde bari söyleseñ
Kurbân olacağımı şerh eyleseñ
147. Âh anama ben sarılup koklaydum
Toya toya yüzine bakaydum
148. Âh baña olan kimseye ola mı
Bu hasretim kıyâmete kala mı
149. Gice kalkup beşiği bekleyen
Tokuz ay gönül evinde saklayan

150. Bu saçımı nazlı nazlı tarayan
Gice gündüz fikrim kaydını yayan
151. Ey güzel gözlerime sürme çeken
Hem dahı ellerime kına yakan
152. Şimdiki hâlimi bile mi ki anacuğum
Analık hakkın helâl kıla mı ki anacuğum
153. Çün Halîl diñledi bu sözleri
Yaşıla toldı mübârek gözleri
154. Dedi ey canım İsmâ'îl neyleyelüm
Çâre nedür bu işe ne kılalum
155. İsmâ'îl eydür Hakkıñ emrin eylegil
İşbu elimi ayağımı bağlagıl
156. Bil ki can acısı üç çekinem
Tatalayın bir yanına tokunam

30a

157. Korkarım ki âsî olam ataya
Hasret oldum çünki dertli anaya
158. Halîl eydür nice bağlayam eliñ
Ya nice ötmez idem bülbül diliñ
159. Hem boğazlamağa nice döyem
Gül yüzünü nice kana bulayam
160. Hâl bu ki ben seni boğazlayam
Anañ sorar ise ne cevap virem
161. Gel berü hey kuzucağım İsmâ'îl
Tañrı'nıñ emridür ya yılmagıl
162. İsmâ'îl'i bubası bek bağladı
Döyemedi zarı zarı ağladı
163. İsmâ'îl dir nedür ağladuğun
Bilmedim âhir beni aldaduğun

164. Aldatdın itdiñ düğüne bile
Böyle kavil eylediñ anamıla
165. Çünkü bu işi baña ider idiñ
Boğazlamağa alup gider idiñ
166. Bu işi evde diseñ baña n'ola
Bakaydım anama doya toya
167. Öpeydım hâk-i pâyi melâl
Emzürdüğini kılaydı helâl
- 30b**
168. Âh el-vidâ olsun saña canım ana
Benim için gezersin yana yana
169. Sen sanursın beni gitdi düğüne
Ben düş oldum Tañrı'nın buyruğına
170. Biz mutî'üz her kim Hak'dan gelür
Ana hasretiñ beni deli kılar
171. Âh ayrılığı kul başına virmesün
Ana yokluğunu kimse görmesün
172. Âh nideyim ana yüzün görmedüm
Hem nice olduğum bilemedüm
173. Âh ana anda koru bunda
Hasret kaldı kıyâmete
Hasretiñ tâ kıyâmete
Kala mı ki anacuğum
174. Âh ötmez ola bugün dilim
Bağlandı ayağım elim
İşbu hâlim saña ma'lûm
Ola mı ki anacuğum
175. Böyle buyurdu Zü'l-celâl
Solar bu güzel cemâl
Aceb emzürdüğini helâl
Ede mi ki anacuğum

176. Boyun Hakk'a virdi ata
Dünyâsın âhirete sata
Bu hasretim kıyâmete
Kala mı ki anacuğum
177. Babam vardur deyüp
Düğüne götürüp bağladı elim
Bu dert yüreğiñe düğün
Ola mı ki anacuğum

31a

178. Kurbân olduğımı bile
Yola gire yele yele
Güzel saçın yola yola
Gele mi ki anacuğum
179. Ne geldi dertli başlara
Mutî'üz cümle işlere
Aceb başını taşlara
Ura mı ki anacuğum
180. Ey ata dost kılasın
Dost yoluna beni kurbân viresin
181. Sen bir oğul ile ben bir cânıla
Zî-safa dostu olalım sultânıla
182. İşit imdi ol Halîl'in işini
Kible'ye çevirdi anıñ başını
183. Hem dahı sağ eline bıçak alur
Sol eliyle başcuğazın kañırur
184. Yumdı gözin çaldı bıçağı boynuna
Sen sabırlık viresin derde hâk
185. Çaldı yetmiş kez bıçağı kesmedi
Hiç nice çalduğımı ol bilmedi
186. Bu kez çaldı Halîl bıçağı taşa
Kesdi bıçak ol taşı başdan başa

31b

187. Dedi kim ey bıçak kesdiñ taşı
Niçün tamam kılmadıñ işbu işi
188. Dile geldi ol bıçak dir yâ Halîl
Kesme dedi bir kılın Rabbü'l-Celîl
189. Buyruk anındurur buyuran oldurur
Cümle anıñ buyruğuna kuldurur
190. Neyledim beni urursın taşa
Yana suç işledi İsmâ'îl başa
191. Çün Halîl'e geldi bıçakdan cevap
Hakk hâli Cebrâil'e kıldı hitap
192. Tiz ilet İsmâ'îl için kurbânı
Kurtar ol bize fedâ olan cânı
193. Koç getürdü kurbân için Cebrâil
İsmâil kurtuldı şâz oldu Halîl
194. Hak seven göñline sığmaya
Dostu dostdan hiç kimse sımaya
195. Tâ ki bunda hatm olsun bu kelâm
Vir salâvât Mustafâ'ya vesselâm
196. Okuyanı diñleyeni yazanı
Rahmetiñle yarlıgagıl yâ ganî
197. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Mustafâ'mñ ruhına vir salâvât

32a

198. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşkıla derdile idüñ es-salât

KAYNAKÇA

- ABİK, Ayşehan Deniz (1987), *Abdülvasi Çelebi'nin Halil-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- ALBAYRAK, Nurettin (1993), *Dinî Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri [Kaynakları ve Metin Tesisi]*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- ARGUNŞAH, Mustafa (2002), *Kirdecî Ali, Kesikbaş Destanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ASLAN, Namık (2006), “Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, s. 189-207.
- ÇETİN, İsmet (1997), *Türk Edebiyatında Hz. Alî Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EKİCİ, Metin (2002a), “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında I”, *Milli Folklor*, S. 53 (Bahar), s. 27-33.
- EKİCİ, Metin (2002b), “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında II”, *Milli Folklor*, S. 54 (Yaz), s. 11-18.
- ELÇİN, Şükrü (1968), “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu”, *Türk Kültürü*, C. VI, S. 63, s. 14-23.
- ELÇİN, Şükrü (1993), “Hasanü'l-Şükrî Veysel Karanî Hikâyesi”, *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 7, s. 203-242.
- ELÇİN, Şükrü (1995), “Kirdecî Ali'nin Kesikbaş Destanı”, *Türk Dili*, S. 517, s. 64-68.
- ELÇİN, Şükrü (1995), “Ömeroğlu'nun Hazâ Kitâbu Dâsitân-ı Muhammed'i”, *Milli Folklor*, S. 27 (Güz), s. 61-63.
- EYÜPOĞLU, Osman (2009), “Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları (Sosyolojik ve Pedagojik Açıdan)”, *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet 25-26 Ekim 2008/Samsun*, Fecr Yayınları, Ankara, s. 103-120.
- GEDİKLOĞLU, S. Sibel (1998), *Kıssa-i İbrahim Edhem*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- GÜDER (ÖZNAL), Nurcan (1992), *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem [Metin-Sözlük-Ekler Dizini]*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- GÜLDAŞ, Ayhan (1996), *Hâlilname*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HAZER, Dursun (2007), “Kur'ân-ı Kerim Kıssalarının Edebî Değeri Hz. İbrahim Kıssalarını Vaka-Zaman-Mekân-Şahıs Unsurları Açısından Bir

- Değerlendirme”, *İslâmî İlimler Dergisi I. Kur’an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006)*, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Çorum, s. 205-218.
- KARTAL, Ahmet (2013), *Doğu’nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1964), *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
- KÖKSAL, M. Âsım (1992), *Peygamberler Tarihi*, 1. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- KÖKTEKİN, Kâzım (1999), “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Hatun Destanı ve Dili”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12, s.1-18.
- KUZUBAŞ, Muhammed (2009), “Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1/2, s. 304-40.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1989), “Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972*, s. 135-80.
- Manzûm Hikâyeler Mecmû’ası* (yz), Millî Kütüphane, Ankara, nu. 06 Mil Yz A 3211, 24a-33b.
- ÖZDEMİR, Fuat (1975), “İlk Dinî Destanlar ve Kesikbaş Destanı”, *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı Yıllığı 1975*, Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara, s. 123-129.
- ÖZTELLİ, Cahit (1976), “İslâmiyet’ten Sonra İlk Halk Edebiyatı ve Anadolu’da Meydana Gelen Eserler”, *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Seminer Bildirileri 27-29 Ekim 1975 Konya*, Konya Turizm Derneği Yayınları, Ankara, s. 344-350.
- ÖZTÜRK, Zehra (2003), “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 1, S. 4, s. 131-155.
- TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan (2010), “Klâsik Türk Edebiyatında Kur’an Kıssalarını Konu Alan Mesnevîler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı –Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-*, C. 3, S. 15, s. 64-92.